

Barbara Lenarčič

Uzakoniti polpismenost ali opismenjevanje?

Na moč nehvaležen in protisloven poklic opravlja množica iskanih in večinoma hudo čislanih popravljalcev besedil, od katerih pisci, izdajatelji in javnost terjajo neizvedljivo: popravljanje brez spreminjanja. Popravljanje brez spreminjanja, razumljivo, sploh ni mogoče, toda to je šele začetek blodnjaka, v katerem tavamo skupaj z lektorji vsi Slovenci.

Najbolj umetna umetnost

Lektorji (večinoma pač lektorice) so nekakšne dežurne čistilke, založniki, uredniki, pisci, bralci, strokovnjaki in kritiki pa so jim naprtili vso odgovornost za (ne)snažnost napisanega. Ker je pisec umetnik, lektor pa težak, naj bi prvemu pripadla slava, drugemu pa graja? Nikakor. *Za svoje besedilo more in mora odgovarjati vedno le pisec sam.*

A sveti Petri, mimo katerih se nihče ne sme izmuzniti v nebesa pismenosti, postajajo vse bolj nedotakljivi in nepogrešljivi, kar ima mnogotere daljnosežne posledice. Zaradi dela, ki ga opravljajo, in načina, kako to počno, so lektorji namreč potihem razglašeni za edine pismene državljane Slovenije, če sklepamo po kritikah, pa še ti ne vsi. To je torej ena plat.

Pišočim se po drugi strani neredkokdaj zgodi, da zaradi lektoriranja trpi njihovo pisanje in celo strokovnost, saj ni mogoče, da bi se lektorji spoznali na vsa področja, poznali vse izraze, vedeli bolje od pisca, kaj misli in kaj je hotel povedati. Noben izvedenec ne more vedeti vsega niti o lastnem področju, bojnem polju mnenj, domnev, razlag, dokazov, protislovij, trditev in ovrb.

Materni jezik je čisto poseben primer, ker je skupni in obenem osebni zaklad slehernega posameznika, zaradi česar bi se moral čutiti v dno duše užaljenega vsak pismen človek in vsak, ki se ima za pismenega, kaj šele pisatelj, če bi mu kdo hotel packati po umetnini. Če te navade ni niti pri ljubiteljskih slikarjih, je še toliko bolj nesmiselna, ko naj bi šlo za pismene pisce. Popravljati besedilo pisatelja, človeka s posebnim darom za pisno izražanje in z izrazitim čutom za jezik, katerega poslanstvo je z besedami slikati življenje, spoznanja in stvaritve domišljije, je neke vrste svetoskrunstvo. Čas je sodnik vsaki napisani besedi, naj jo gledamo z jezikovnega, slogovnega ali vsebinskega vidika, z vrednostjo besed pa se izkristalizira tudi vrednost pisatelja, zato je lektoriranje goljufanje.

Si sploh moremo predstavljati, da bi bila dela naših nekdanjih pisateljev lektorirana? To bi bil kljub mnogim izrazom, ki so jih uporabljali, pa jih danes ne uporabljamo več ali jih celo preganjamo, popoln nesmisel in žalitev za tiste, ki so ljubili in negovali svoj jezik, saj bi jih tako razglasili za polpismene pisune in pokazali omalovaževanje njihove narodne zavesti, ki je neločljivo povezana z jezikom, v katerem so ustvarjali in ga sooblikovali.

Kaj koristi sloves dobrega pisca, če je pridobljen s pomočjo nekoga drugega? Kako dolgo more kdo odpirati usta, ne da bi občinstvo ugotovilo, da namesto njega poje nekdo drug (primer dueta Milli Vanilli)? Lektoriranje vsega po vrsti je kot nerazumen razglas, ki zatrjuje, da ni pomembno, kaj kdo zna, piše naj vsak; popravilci besedil zagotavljajo objavljalnost kakršnemukoli besedilu.

Popravila v glavah, ne na papirju

Navadili smo se ubadati se s posledicami, čeprav je smiselno samo odpravljanje vzrokov, med katerimi sta, ko gre za pismenost, glavna način poučevanja slovenščine in merila za zaposlovanje.

Voziti se lahko nauči vsak, ni pa vsak voznik dober voznik, čeprav umetnost vožnje ni pridržana avtomehaniikom. Prav tako prodiranje v drobovje slovnice pri učenju jezika in njegovi uporabi bore malo koristi. Če upoštevamo, da *pismenost ni znanje slovnice*, ugotovimo, da bi morali v šolah pri urah slovenščine, bistvenem delu pouka na vseh(!) stopnjah in smereh izobraževanja, veliko večino časa posvetiti rabi jezika: govorjenju, branju, pisanju, popravljanju svojih in drugih besedil, govornih napak itd. Venomer od drugih popravljan učencem je kot pisec ali govorec že od začetka nedejaven in nepomemben.

Večinoma ukrepi, ki naj bi namesto reševanja težav pomenili prilagoditev razmeram, povzročijo hitro in neizprosno poslabševanje stanja. Tudi v šolstvu so spremembe za omiljenje pritiska na otroke vplivale na širjenje polpismenosti. Ena takih je najbrž pisanje esejev (zakaj jim ne rečemo več spisi?), nesamostojnih izdelkov, ki nikoli ne temeljijo na osebnih izkušnjah učencev, ampak se zmeraj nanašajo na neko literarno delo, učitelj določi snov, oporne točke in vprašanja. Vsi otroci ne bodo postali pisci znanstvenih razprav, kritik

in esejev, zato naj postaneta domišljija in ustvarjalnost bistveni pri pisanju vsaj nekaterih spisov.

Pri pouku bi morali precej časa nameniti tudi narečjem, še zlasti domačemu ali najbližjemu, kajti trden temelj učenja slovenskega knjižnega jezika so prav narečja. V vrtcih in šolah jih zdaj zagnano preganjajo ter delajo iz otrok pravorečne robote, tujce v lastnem okolju. Ko bodo dokončno odžagali korenine, ne bo imelo več iz česa rasti deblo skupne jezikovne norme, iz katerega poganjajo vsi slogi in zvrsti pisanja.

Sprejemni in zaključni izpiti na srednjih šolah in fakultetah bi morali zahtevati znanje stroke in maternega jezika (ne slovnice, ampak pismenost), da ne med študijem ne po njem ne bi prihajalo do zadreg, ali zna oseba v slovenščini napisati samostojen pisni izdelek. *Pismenost je osnova vsake izobraženosti in dobrega opravljanja mnogih poklicev.*

Slovenci neznansko veliko truda posvečamo tujim jezikom in pri tem ne pomislimo, da nepopolno znanje tujega jezika nikogar ne žali, saj se tujci izjemno redko učijo našega jezika, neangleško govoreči pa navadno govorijo in pišejo v polomljeni angleščini. Ali jim to kdo očita? Naj so še tako pomembni in slavni, zaradi tega jim ni nič nerodno, pa čeprav jih poslušša cel svet (pisanje jim navadno popravijo ali kar napišejo drugi). Pa še prav imajo. Sram je resnično lahko samo tistega, ki ne zna svojega jezika, ne pa tistega, ki zna slabo ali ne zna tujega. Da je povečevanje tujih jezikov pri nas pretirano, je mogoče videti po tem, da je čim boljše znanje čim več tujih jezikov prvi in pogosto najpomembnejši, če ne celo edini pogoj pri potegovanju za skoraj vsako zaposlitev in za vpis na večino fakultet. Učenje tujih jezikov pa večini bolj škodi kot koristi, ker zaradi njihovega vpliva ne znajo več svojega; ne govoriti, ne pisati v njem, ne prevajati vanj.

Kdorkoli hoče karkoli napisati za javnost ali v javnosti govoriti, mora biti pismen, torej dobro obvladati svoj jezik. To velja za uradnike, politike, novinarje, prevajalce, pisatelje, učenjake, strokovnjake, pa tudi za vse, ki delajo z ljudmi ali za ljudi, na primer za zdravstveno osebje, prodajalce, voznike avtobusov, knjižničarje, zastopnike, svetovalce, oglaševalce ... Merila za zaposlovanje na takih področjih ne bi smela določati le zadostitve formalnim zahtevam. Delodajalci bi morali preverjati pismenost prosilcev, poleg strokovnih in drugih tečajev pa začeti skrbeti predvsem za dodatno opismenjevanje zaposlenih s tečaji rabe slovenskega jezika. Z zmožnostjo izražanja v maternem oziroma uradnem jeziku oseba dviga ugled sebi in tistemu, ki ga predstavlja ali zastopa, in kaže spoštljivost do vseh, s katerimi prihaja v stik.

Pismenosti, tudi če gre za lektorja, ali drugih sposobnosti ne morejo nadomestiti niti izobrazba niti izkušnje, lahko jih le dopolnijo. Izobrazba in tako imenovane izkušnje so samo najpripravnejše merilo za zaposlovanje, saj jih je mogoče takoj dokazati. Če izobrazba pove, kaj smo se učili in da naj bi to znali, znanja pa z njo ni mogoče izmeriti, pomenijo izkušnje samo vpis v delavsko knjižico, ki potrjuje, da smo bili tam in tam redno zaposleni toliko in toliko

časa. Kaj smo delali, posebej pa, kako, ta žig ne pove. Dokazuje le, da smo imeli srečo ali znanstvo, saj ogromno mladih dela, kar pride in kjer pride, in nima nobenih žigov in torej uradno nobenih izkušenj.

Slaba vidljivost svobodnega izražanja

Ob premišljevanju o lektoriranju se poraja kup vprašanj, na primer: Zakaj nimajo vsi šolarji in kasneje študentje vsa leta podobnih vaj iz slovenskega jezika, kakršne imajo (zaman?) novinarji in še katera študijska smer v prvem letniku na Fakulteti za družbene vede? Zakaj ni več knjig, kot je *Jezik naš vsakdanji* Janeza Sršena? Zakaj niso take knjige osnova za vaje v vseh šolah? Zakaj ni na zadnjih straneh vseh dnevnikov in v vseh osrednjih informativnih oddajah, vsaj na nacionalni televiziji in radiu, minute za jezik, v kateri bi strokovnjaki za slovenski jezik vsakič jasno in jedrnatno odgovorili na eno od neštetih vprašanj, s katerimi se ubadajo piščiči, ali predstavili in pojasnili katero od jezikovnih novosti (daljši prispevki in razprave niso tako učinkoviti in ne dosežejo toliko ljudi)?

Lektoriranje ne gasi požara polpismenosti, saj ga poleg drugih dejavnikov sproti neti in razpihuje ali pa vsaj vzdržuje. S tega vidika so najboljši lektorji najslabši, najslabši pa najboljši. Sploh pa bi bilo pametneje, če bi se tudi kak lektor lotil pisanja, namesto da popravlja napake manj pismenim od sebe. Še tako izvrstno popravljeno besedilo ne more doseči kakovosti tistega, ki ga je sposoben napisati pismen človek, čeprav jezikovna brezkužnost tudi ni vse.

Boljši je izdelek, laže ga je pokvariti, slabši je, težje ga je popraviti, zato ga je primerneje zavrniti, če ne ustreza predvidenim merilom. Nelektoriranje je zato edini način, s katerim bi lahko začeli zdraviti korenine polpismenosti.

Za tistega, ki nima čuta za jezik (gorje nam in našemu jeziku, kadar to drži za slovenista!), ki mu je bolj ali manj vseeno, kako piše, ali pa vse napake opraviči z osebnim slogom, je jezik brezpraven suženj in ne soustvarjalec besedila, pri katerem bi bil pripravljen upoštevati omejitve in znal izkoristiti njegove prednosti. Jezik in pisec bi morala biti neločljivo povezana člena, ki bi drug drugega oplajala, ne pa trpinčila. Na moč čudno je, če znanstveniki, prevajalci, uslužbenci, delavci pri javnih občilih in celo nekateri pisatelji ne obvladajo osnovnega orodja, s katerim delajo, in potrebujejo živ invalidski voziček za ustvarjanje in poročanje v lastnem jeziku.

Tudi pri lektoriranju je treba gledati na etični vidik, ki pa bi moral bolj skrbeti pisce in izdajatelje, manj lektorje. Se je etično podpisati pod nekaj, česar nisi naredil sam? Je etično zavajati javnost glede pismenosti pišočih in z objavljanjem besedil, ki popravljena niso več avtorska? Je etično popravljati avtorsko delo nekoga drugega? Ali moramo vsi Slovenci postati pesniki, če se hočemo svobodno pisno izražati? Ali so vsi članki in drugi novinarski prispevki avtorsko ali skupinsko delo in kdo se naj podpiše pod "skupno" besedilo? Če potrebujemo zakon o zaščiti slovenskega jezika (mogoče bi zadostoval *založniški kodeks!*), bi bilo vsekakor treba sprejeti zakon, ki bi prepovedoval lektoriranje, kakršno je v veljavi sedaj.

Vrtnarjenje namesto grobarjenja

Kakšna naj bi bila potem smiselna vloga lektorja? *Jezikovni svetovalec* bi moral biti bralec *in ocenjevalec besedil*, ki bi predlagal, kaj je sprejemljivo za objavo in kaj je treba zavrnilo, avtor pa tisti, ki bi sam ponovno pregledal in popravil besedilo, s čimer bi izboljševal svojo pismenost. Samoumevno bi moralo biti, da bi se pisci s pravopisnimi vprašanji obračali na lektorje šele, ko bi izčrpali vse druge možnosti: lastno znanje in priročnike (*SSKJ*, pravopis, *Jezik naš vsakdanji*).

Pri javnih občilih bi lektorji, razen kadar gre za skupinsko delo, sproti preverjali le naslove, morda prvo stran, najpomembnejše poročilo, pozneje pa še pismenost novinarjev na splošno, jih klicali na posvete, imeli kratke tečaje in bili na razpolago za dajanje nasvetov, razlaganje in odgovore na vprašanja. Tudi založbe bi s pomočjo jezikovnih svetovalcev lahko temeljito preoblikovale merila za sprejemanje rokopisov, kajti uveljavljenost, pomembnost avtorja ali njegov naziv naj ne bi bila najpomembnejša dejavnika za odločitev za izdajo, če se besedilo izkaže za jezikovno neprimerno. Pri delih, kjer sodeluje več soustvarjalcev, bi bil del skupine tudi lektor, toda ne kot zadnji pregledovalec, ampak kot popravljalec besedila, ki bi označil napake, dal predloge, končna odločitev pa bi bila skupna, da ne bi prihajalo do novih napak.

Poleg večjega števila učiteljev slovenskega jezika bi krvavo potrebovali sloveniste v *svetovalni pisarni za slovenski knjižni jezik*, ki bi imela več klicnih števil,

stran na medmrežju in elektronski naslov, in bi vsak delovni dan reševala Slovence iz pravopisnih zadreg. Morebiti bi lahko začela delovati na Uradu za slovenski jezik, povezanim z Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša na ZRC SAZU. Taka dejavnost bi bila učinkovitejša od vseh možnih zakonskih predpisov in prepovedi, ki jih ne bi nihče upošteval, če kršenje ne bi bilo kaznovano. Če hočemo kaznovati določeno ravnanje, potrebujemo veliko več služb in uslužbencev, kot bi potrebovali svetovalcev v omenjeni pisarni ali pisarnah.

Kadar bi lektor na avtorjevo zahtevo in stroške besedilo popravil ali pa ga celo na novo napisal, bi prišla v poštev navada, ki jo gojijo ponekod drugod: avtorstvo se v takem primeru prizna tudi neodvisnemu jezikovnemu svetovalcu oziroma oblikovalcu besedila. "V sodelovanju z" bi morale pisati že na naslovnici, kot *soavtor* pa bi *lektor* prevzel vso odgovornost za besedilo z jezikovne, slogovne plati, kot bi jo avtor s strokovne, vsebinske. Pri soavtorstvu postaneta avtor in jezikovni svetovalec enakopravna sodelavca, zato bi morale biti lektoriranje stvar pisca in ne založbe, ki besedilo samo sprejme ali zavrne. Šele po iskanosti za soavtorstvo in svetovanje bi se zares pokazala sposobnost lektorja, strokovnjaka za slovenski jezik. Seveda pride lektoriranje ali soavtorstvo v poštev le za neleposlovna dela, med temi pa bi morale biti izjema tudi zaključne naloge na vseh stopnjah šolanja, razen v izjemnih primerih.

Začeli bi lahko z označevanjem člankov v časopisih in revijah, da so nelektorirani, pod popravljenimi pa bi pisalo, kdo jih je lektoriral (z avtorjevo odobritvijo in v sodelovanju z njim, seveda). Če avtor ne bi dovolil lektoriranja svojega članka, ki bi bil po lektorjevem mnenju neprimeren za objavo, bi lahko bil članek zavržen. Neizogibno bi se izkristalizirala razmerja med pisci, popravljalci besedil, založniki, uredniki in bralci.

Si lahko predstavljate posledice takega ravnanja ali pa le enodnevne stavke lektorjev pri kakem časopisu? To bi bil enkratni dogodek, pravi trenutek resnice. Pomislite, da tudi pisem bralcev nihče ne lektorira in da so zato ena redkih verodostojnih besedil, ki jih imamo možnost brati.

Če bi se polpismeni pisci in prevajalci nehali skrivati za lektorji, bi jezik nedvomno trpel manj kot zdaj, ko ogromno govorcev, piscev in celo nekateri slovenisti slovenščino cenijo manj kot tuje jezike in ko kljub vsesplošnemu popravljanju še vedno beremo slaba besedila. Za več pismenosti je treba začeti učinkoviteje opismenjevati.

Pisanje brez vsake napake je seveda samo slepilo in pobožna želja, saj nihče ne zna vsega in nihče ne zna ničesar popolno, tisti pa, ki hočejo pisati za javnost, bi morali biti toliko pismeni, da bi bila njihova dela objavljiva in berljiva brez popravljanja. Zakaj ne bi končno dali priložnosti pismenim?

Ta članek ni bil lektoriran.